

BOLLOBÁS ENIKŐ MUNKÁSSÁGÁRÓL (Laudáció az MTA levelező tagságának elnyerése alkalmából)

Olyan nemzetközi feltételek mellett, ahol utóbb már az is kérdésessé vált, miként és kiknek lesz még szüksége a humán tudományokra, talán nem mellékes kérdés az sem, hogy egyenlő teljesítményekkel szemközt a kutatás mely kérdésirányait vagy érdekeltségeit támogatja az a szélesebb értelemben vett akadémiai nyilvánosság, amelyet Kant szép szavával a *Gelehrtenrepublik* közösségének nevezünk. A tudósok köztársaságának olyan döntései, mint amilyen nálunk az akadémiai tagválasztás, mindig képet adnak arról is, a kérdések mely megközelítési formáitól várja egy közösség a szakmai világmegértés új eredményeit. S itt nem egyszerűen műfajhierarchiákról van szó – minden műfaj képes élő szakmai kérdések megszólaltatására –, hanem annak a bonyolult kapcsolatnak az érzékeléséről is, amely a mi esetünkben a filológiai tudományok műfaj szerkezeti változásai, illetve szakmai eredményessége között áll fenn. Vagyis annak a végső soron triviális tapasztalatnak megértéséről, hogy a tudomány hatástörténetében sem bizonyul minden műfaj mindig kezdeményezőnek.

Talán az irodalomértelmezés új útjait jelzi, hogy az önérdekű levéltári filologizálás és a kommentáló szöveggondozás művei helyett több évtizede a *jelentésgondozás* olyan vállalkozásai kerültek a jellegadó szakmai figyelem előterébe, amelyek inkább a kézikönyv-értékű feldolgozások vagy a problémaközpontú tanulmánykötetek műfajait részesítették előnyben. (Noha nem-pozitivistá szellemben máig születnek hasonlók, de több, mint négy évtizedes már annak emlékezete, amikor – csak Goethét tekintve – egyetlen szónak is 500 oldalas „kimerítő” monográfiákat szenteltek [ld. pl. Niggel: „*Fromm*” bei Goethe: *Eine Wortmonographie*, 1967, Hartmann-Werner: *Gemüt bei Goethe: Eine Wortmonographie* 1976]). A kortárs irodalomtudomány kiemelkedő személyiségei (Damrosch, Gumbrecht, Moretti vagy Wellbery) például éppúgy nem írtak ún. szerzői nagymonográfiát, ahogy a fragmentumgyűjtő filológia vezéralakja, Glenn W. Most sem. A problémákhoz, élő szakmai kérdésekhez szabott többműfajúságnak ebbe a mintázatába illeszkedik Bollobás Enikő munkássága is. Legalábbis amennyiben éppúgy publikált nyolcszáz oldalas irodalomtörténeti kézikönyvet, mint poetológiai esettanulmányokat vagy modern-filológiai kismonográfiát. Bizonyosan jól döntött tehát az I. osztály testülete, amikor az ő munkásságán keresztül a kulturális önmegértés változékony kérdésirányait tartotta érdemesnek az elismerésre.

Bollobás Enikő négy évtizede egyenletesen magas teljesítménnyel, kiemelkedő, több jelentős nemzetközi fórumon is érdemben hivatkozott munkákkal van jelen az irodalomtudományban. (Egyetemi előmenetelének és szakmai-közéleti pályájának egyébként fontos állomásairól – egészen az ELTE amerikanisztikai professzúrájáig – itt nemcsak azért nem számolok be részletesen, mert az adatfelsorolás unalma nem illik az ünnepi alkalomhoz. Hanem azért sem, mert az akadémiai tagságot nem ilyen

tisztségeknek köszönhetően nyerik el a kiválasztottak.) Munkásságának két meghatározó területén több szaktudományi műfajban is eredeti kutatásokból származó, új eredményekkel gazdagította az irodalmi modernség *poetológiai* értelmezésének formáit, illetve az átfogó *irodalomtörténeti* összegzések műfaját. Modern filológiai kutatásai a szélesebb mezőnyt tekintve a modern amerikai költészettörténetre összpontosulnak (Walt Whitman, Emily Dickinson, William Carlos Williams), azon belül is az irodalmi mű materiális-nyelvi működésében meghatározó szerepű prozódia metrikai és grammatikai viselkedésének összefüggéseire. Önálló könyvet publikált eközben a modernséget záró korszakküszöb egyik kivételes jelentőségű alkotójáról (*Charles Olson*, New York 1992). Lírapoétikai értelmezései alapvetően a beszédaktus, a szemantikai performativitás és a szubjektumkonstrukciók összefüggéseinek vizsgálatában vannak megalapozva. Irodalomelméleti munkáinak meghatározó vonásai közé tartozik, hogy nem törekednek elmélet és (költői, írói) gyakorlat, teória és történetiség metafizikai emléké szembeállítására: történeti vizsgálódásai funkcionálisan integrálják az elméleti-poétikai-retorikai vonatkozásokat, poetológiai tárgyú írásai pedig rendre szisztematikus költészettörténeti érveléssel kapcsolódnak össze. A hazai modern filológia kiemelkedő, szintetikus művének számít a 2005-ben publikált nagy kézikönyve *Az amerikai irodalomtörténetéről*, mely a magyar amerikanisztika talán legemlékezetesebb teljesítménye.

Bollobás Enikő hét önálló könyve mellett eddig százegynéhány szaktanulmányt publikált. Könyveivel és tanulmányaival egyaránt jelen van a magyar irodalomtudományban (magyar és angol nyelvű publikációkkal) és nemzetközi tudományos fórumokon. Az angolszász modernség területén elsősorban az amerikai költészettörténet újszerű értelmezésével erősítette modern filológiánk nemzetközi elismertségét. Az amerikai avantgárd/újító hagyományokkal foglalkozó munkái, azok kezdeményező felismerései beépültek mind a magyarországi, mind a nemzetközi amerikanisztika szakterületi diszkurzusába.

Bollobás jelentékenyen hozzájárult a magyar irodalomtudomány eleméleti orientációjának erősítéséhez is. Munkáiban az irodalom többféle elméleti megközelítése is megjelenik, legmarkánsabban – és leginkább látható nyomokat hagyva – a beszédaktus-elméletek, a performativitás- és szubjektumelméletek területén, illetve az irodalmi szövegek genderszempontrú értelmezhetőségének nem ideológia által vezérelt megközelítéseiben. Minthogy a mai közbeszédben ez utóbbinak meglehetősen kényes a megítélése, érdemes emlékeztetni rá: Bollobás ritkaságszámba menő teljesítménye éppen abban figyelhető meg, hogy értelmezései (egyebek közt Kosztolányi *Édes Annájáról*, Németh László *Iszonyjáról*) nem az áldozatiság pusztá megdicsőülésének beláttatását célozzák, hanem olvashatóvá teszik azokat a mélyebb szövegösszefüggéseket is, amelyekben a „maszkulin erőszakot” megtestesítő Takaró Sanyi éppúgy a társadalmi képződésű nemi szerepek alárendeltjének (=áldozatának) bizonyul, mint a regény hősnője. Jól látható itt, hogy

az ilyen irodalmi olvasás már csak azért sem az irodalom ún. külpolitikájához igazodik, mert nem hoz előzetes ideológiai döntéseket a mű értékszerkezete dolgában. Mindennek azért is van kitüntetett jelentősége, mert folyamatosan figyelmeztető *szakmai* ellenpéldáját adja azoknak az – utóbb a hazai irodalomtudományban is megjelent – újmarxista premisszáknak, melyek szerint minden kisebbségi státuszt eleve morális elsőbbség illetne meg.

Hogy Bollobás szakmai munkájában mennyire meghatározó a kérdésirányok mozgásának belső hatástörténeti indíttatása, jól mutatja, hogy a 2010-es *They Aren't, Until I Call Them. Performing the Subject in American Literature* c. kötetének alapproblémái kifejezetten továbbgondolt és újraértett formában tértek vissza két évvel későbbi magyar nyelvű könyvében (*Egy képlet nyomában. Karakterelemzések az amerikai és a magyar irodalomból*). Munkásságának már csak ezért is összetéveszthetetlen alapvonása, hogy értelmezései – a történetiek sem – nem adekvációként (vagy ὁμοιωσις gyanánt) értik az irodalmi műalkotás igazságát: a szöveg értelmét nem valami tőle függetlenül is meglevőnek való megfelelés/hasonlóság jegyében hozzák a felszínre. Ugyanakkor, amikor az alkotások nyelvművészeti viselkedésének világlétesítő potenciálját helyezi előtérbe, az esztétikai tapasztalatot nem a nyelv pusztá retorikai többértelműségének játékából próbálja levezetni. A műalkotás itt tehát nem merül ki a szöveg keltette gyönyör és a nyelvi jólhangzás technikai előállításában. Nem tekhné tehát, hanem sokkal inkább poiészisz, abban a valamit igazként előállító értelemben, amely szerint „a beszéd igazi művészete – mondják a spártaiak – nem létezik az igazság érintése nélkül, és nem is létezett soha” (Platón: *Phaidrosz* 260e).